

С.В.Хмельковська (Херсон)

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ
ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ
МОВ НА ПЕРШИХ КУРСАХ НАВЧАННЯ**

Стаття присвячена проблемам формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов. Автором надається детальний аналіз експерименту, проведений для встановлення причин низького рівня творчих здібностей студентів молодших курсів, їх неготовності до професійної діяльності.

Ключові слова: творчий потенціал, критерії творчих здібностей, професійна спрямованість, інтерактивні форми роботи.

Постановка проблеми. Зміни соціально-економічних основ розвитку української держави і суспільства супроводжуються процесами реформування системи освіти. Вхідження України до Європейського освітнього простору ставить нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів, серед яких особливе місце посідають фахівці іноземних мов. Саме вони виступають посередниками у міжкультурному спілкуванні народів. У зв'язку з цим інтенсивно зростають вимоги не тільки до їх мовленнєвої і комунікативної компетенцій, але й до вмінь творчо і нестандартно підходити до викладання своєї дисципліни. Разом з цим активне використання творчих форм роботи здійснюється більшою мірою лише на старших курсах навчання, коли студенти вже достатньо володіють основами іншомовної комунікації та здатні інтегрувати знання з інших дисциплін.

Мета нашої статті – показати і проаналізувати причини, що лежать в основі пасивного відношення студентів перших курсів до творчої професійно-спрямованої діяльності на фахових заняттях.

Завданням роботи є продемонструвати результати констатувального експерименту, проведеного на базі Херсонського державного університету, Інституту іноземної філології, що встановив: 1) співвідношення рівнів сформованості творчого потенціалу студентів I-II курсів (високий, достатній, середній, низький); 2) спрямованість студентів на творчу діяльність професійного характеру; 3) ефективні умови, що спонукають майбутніх учителів до творчості; 4) рівень впливу навчальних дисциплін на формування творчого потенціалу студентів перших курсів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові психолого-педагогічні розробки, експериментальні дослідження в галузі творчості дозволили вченим стверджувати, що творчий потенціал людини не є природженими, а знаходяться у постійному розвитку, формуються у спілкуванні та діяльності. Це переконливо доводиться в працях багатьох психологів, зокрема Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, В.О.Моляко, М.М.Поташника, Н.Ю.Посталюк Л.С.Рубінштейна та інших. Завдання вищого навчального закладу – вже з перших курсів створювати умови, що ефективно впливають на прояв креативності студентів, стимулюють їх до самостійної пошукової діяльності, активізують інтерес до майбутньої професії, надають можливість спробувати свою творчість у реальних педагогічних умовах. Ефективні шляхи і методи професійного становлення вчителя стали предметом дослідження таких вчених, як О.А.Абдулліна, Ю.К.Бабанський, О.Б. Бігіч, Є.П. Голобородько, І.А.Зязюн, В.І.Загвязинський, В.А.Кан-Калік, Н.В. Кічук, Н.В.Кузьміна, Є.І.Пассов І.П.Підласий, В.В. Сафонова, Р.П.Скульський, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін та інші.

Теоретичне дослідження науково-методичних праць дало нам змогу з'ясувати наступне: недостатній рівень розробки та впровадження в навчальний процес методичних заходів, що спрямовують студентів вже з перших курсів на педагогічну творчість, зумовили той факт, що навчальна діяльність, яка передбачає придбання професійних знань, умінь і навичок, відбувається з

їхнього боку неусвідомлено і має на меті в більшості випадків одержання предметних знань. Резервні можливості практичних мовних дисциплін для орієнтації і підготовки студентів до майбутньої творчої професійної діяльності практично не використовуються. Зазначені недоліки стали причиною того, що професійна спрямованість, творчий потенціал, педагогічна майстерність студентів молодших курсів знаходяться на недостатньому рівні.

З метою практичної перевірки результатів вищезазначеного теоретичного дослідження нами був проведений на основі детального аналізу психологічної, лінгводидактичної та методичної літератури спеціальний експеримент, провідне завдання якого – з'ясувати рівень сформованості у студентів молодших курсів професійних творчих здібностей і перевірити ефективність впливу методики викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах на розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців.

На **першому етапі** було проведено анкетування викладачів практичних мовних дисциплін: практики усного і писемного мовлення (УПМ), практичної фонетики, практичної граматики. Завданнями експерименту було визначити: 1) рівні творчих здібностей сучасного студента (високий, достатній, середній, низький); 2) основний стиль навчання мовленнєвої діяльності (репродуктивний чи творчий) на практичних мовних заняттях шляхом аналізу завдань, що більш чи менш активно використовуються на практиці УПМ; 3) спрямованість студентів на творчу роботу в залежності від курсу навчання.

Для виявлення рівнів творчих здібностей майбутніх учителів ми розробили відповідні характеристики їх оцінювання за чотирирівневим розподілом на високий, достатній, середній, низький. Основою зазначених характеристик слугувала система творчих здібностей учителя, розроблена М.О.Лазарєвим [5].

Критерії оцінювання творчих здібностей студентів

Високий рівень. Студент швидко засвоює новий матеріал на основі проблемного навчання, включається в роботу, що вимагає прийняття нетипових рішень. Винахідливий у виборі способів і методів у підготовці до занять; здатний до генерування нових ідей, уміє інтегрувати знання з раніше вивчених тем і загальноосвітнім предметам. При підготовці домашнього завдання звертається до додаткових джерел інформації. Вживає самостійно вивчений граматичний і лексичний матеріал. Використовує у своєму мовленні фразеологічні одиниці, крилаті вирази, висловлення відомих людей, афоризми; вміє добре орієнтуватися в будь-якій мовній ситуації. Вибудовує різні граматичні конструкції. Завжди підтримує діалог, спір, дискусію, вміє аргументовано доводити свою точку зору. У процесі самостійної роботи вміє творчо, нестандартно підійти до виконання завдання. Здатен об'єктивно оцінювати свої відповіді, реагувати на критичні зауваження.

Достатній рівень. Студент, можливо, й має в резерві необхідні творчі здібності, але не використовує їх повною мірою на заняттях. В ситуаціях, коли необхідно висловити свою думку, узагальнити матеріал, прийняти рішення, він очікує на відповідь більш активних співрозмовників. У випадку, коли дискусія вже розв'язана, бере ній активну участь. Студент відповідальний, самостійний, може взяти на себе організаційну роль, здатен до самоуправління. Прояв творчих здібностей у процесі самостійного виконання домашнього завдання значно більший, ніж під час роботи в аудиторії. Цей факт пояснюється відповідним емоційним станом студента, що в домашніх умовах має достатньо часу на підготовку і не змушений до миттєвого прийняття рішення.

Середній рівень. Прояв творчості на заняттях та при виконанні домашнього завдання прослідковується у студента тільки у тому випадку, якщо завдання має цілеспрямований творчий характер, як наприклад: складіть діалог на основі вивченої лексики з *проблемним змістом*; проаналізуйте зміст відомого крилатого виразу, *підходячи критично до його загальновідомої трактовки*; уявіть себе на місці героя тексту з *огляду на особливості свого*

характеру тощо. Якщо ж формулювання завдання обмежується можливим виконанням дій за зразком або реорганізацію вже існуючого, готового матеріалу, студент на вдається до творчого стилю діяльності, переходячи до більш легкого для нього репродуктивного виконання завдання.

Низький рівень. Студент з вираженим пасивним або негативним відношенням до виконання різних творчих завдань, з низьким рівнем самостійної дієздатності, тобто готовий працювати тільки на заняттях у колективних видах діяльності під керівництвом і контролем викладача, тим самим знімаючи із себе відповідальність за виконання і результат завдання. Рівень його лінгвістичних знань обмежується аудиторним матеріалом. Зауваження і критику сприймає не завжди об'єктивно, вважає факт виконання завдання більш важливим, ніж його якість.

Показники, отримані шляхом анкетування викладачів вищих навчальних закладів, свідчать про перевагу серед студентів I-II курсів навчання низького (I курс – в середньому 36,3%, II курс – в середньому 33,5%) та середнього (I курс – в середньому 35,4% , II курс – 32,6%) рівнів сформованості творчих здібностей майбутніх учителів іноземних мов.

Такі результати викликали необхідність з'ясувати основні форми робіт, що виконуються на заняттях з практики мовлення, та ступінь співвідношення репродуктивних і творчих видів аудиторних і домашніх завдань.

Для реалізації цього завдання викладачам практики УПМ була запропонована низка форм роботи, виконання яких позитивно впливає на формування професійної творчої спрямованості студентів, їх творчих здібностей. Респондентам необхідно було визначити, як часто вони використовують запропоновані завдання на практичних мовних заняттях та оцінити їх за критеріями: дуже часто, часто, іноді, рідко, дуже рідко, ніколи. До запропонованих видів завдань нами були віднесені: складання діалогів на задану тему, інтерпретація прислів'їв, дискусія на актуальну тематику, обговорення героїв прочитаного тексту, рольові ігри, колективне коментування

відповідей, планування певного заняття або серії занять, розробка і проведення студентами епізодів занять, складання ними творчих вправ, ігор; проведення нестандартних занять (літературна вітальня, ток-шоу, театралізована вистава). Крім того, викладачі повинні були прокоментувати свої відповіді.

Аналіз отриманих даних свідчить, що формування спрямованості на професійну творчість у першу чергу відбувається за рахунок виконання комунікативних творчих вправ: найчастіше викладачі пропонують студентам складання діалогів на задану тематику; досить часто виконуються творчі вправи і рольові ігри; дискусії, пояснення значення прислів'їв та обговорення героїв тексту посідають третє місце за інтенсивністю використання; рідко застосовуються завдання, що передбачають участь студентів в організації занять (коментування відповідей, самостійне складання ігор). Проведення студентами фрагментів занять і спільне планування навчальної діяльності майже не практикується.

Коментарі відповідей викладачів допомогли нам встановити відношення студентів до запропонованої викладачем творчої роботи. На запитання анкети “Опишіть реакцію Ваших студентів на отримане ними завдання творчого характеру ” абсолютна більшість викладачів (75,5 %) змалювала картину негативного відношення студентів до роботи у творчому напрямі. Викладачі надали пояснення, що: 1) більшість студентів сприймає творчі види завдань негативно, аргументують таке відношення недостатнім розвитком фантазії; 2) відповіді багатьох студентів перших курсів, як правило, не містять нових ідей; доповіді творчих особистостей (1-2 студента на групу) позитивно не впливають на решту групи – після яскравих відповідей товаришів група відмовляється брати активну участь у занятті; 3) першокурсники майже не спрямовані на виконання завдань у творчому стилі: вважається, що малий запас лексичних та граматичних знань унеможлиблює творчий підхід до виконання завдання; 4) зауваження викладача щодо репродуктивного результату роботи

викликає у студентів, перш за все, здивування; 5) орієнтація студентів других курсів на творчу діяльність потребує менших зусиль, але при зниженні контролю з боку викладача вони знову ж переходять до репродукції.

Другим етапом експерименту було охоплено студентів молодших курсів. Завданнями цього етапу було: а) визначити рівні сформованості творчих якостей студентів як складової творчого потенціалу; б) виявити умови та стимули, що ініціюють їх творчу діяльність на практичних заняттях; в) виділити низку предметів, що вивчаються на I-II курсах вищого педагогічного навчального закладу і дають максимальну можливість для розкриття творчого потенціалу майбутніх учителів.

Для встановлення рівнів сформованості творчих якостей респондентів нами було використано систему творчих якостей особистості, розроблену С.О.Сисоевою, що включає чотири підсистеми: 1) спрямованість на творчу діяльність, 2) характерологічні особливості, 3) творчі уміння, 4) індивідуальні особливості психічних процесів [7]. Завданням опитуваних було визначити рівень сформованості творчих якостей одного із товаришів. Кожен із респондентів отримував картку з певним «кандидатом». Оцінювання здійснювалося анонімно, що уможливило вірогідність результатів. Цікавим виявився той факт, що в середньому 55% респондентів акцентували увагу на різниці між дійсним рівнем реалізації творчих якостей їх товаришів і рівнем їх розкриття на практичних заняттях в університеті. При порівнянні результатів анкетування викладачів співвідношення одержаних показників виявилось більш відмітним у групі з низькими творчими якостями. Результати зведені в таблиці 1.

Таб.1

Узагальнена таблиця рівнів сформованості творчих якостей студентів I-II курсів (у відсотках) за визначенням викладачів і студентів

Респонденти	Рівні сформованості творчих якостей студентів I-II курсів за визначенням викладачів і студентів			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
I курс	9,2/12,5	19,1/22,7	35,4/36,1	36,3/28,7
II курс	12,1/14,2	21,7/23,3	32,6/35,4	33,2/27,1

Такі дані підтверджують висловлену студентами думку про те, що їхній творчий потенціал на заняттях з практики УПМ розкривається не повною мірою. Тому ми задалися питанням, що виступає, на думку студентів, стимулом для активізації, формування і розвитку їхнього творчого потенціалу на заняттях з практики УПМ. Респонденти зазначили, що ступінь прояву творчого потенціалу на мовних предметах є недостатнім через відсутність ефективної мотивації творчого стилю діяльності, малого лексичного запасу, страху зробити помилку при непідготовленому висловленні і в результаті отримати низьку оцінку.

Для виявлення дисциплін, що можуть ефективно впливати на формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов, студентам було запропоновано проаналізувати можливості навчальних предметів, що вивчаються на I-II курсах (практика УПМ, практична граматики, практична фонетика, психологія, педагогіка, мовознавство, антична міфологія, основи наукових досліджень, літературознавство). Респонденти однозначно виокремили практику усного і писемного мовлення (перше місце) і педагогіку (друге місце). Основними аргументами такого вибору виступили, по-перше, комунікативний характер занять з практики УПМ, що дозволяє виявити свою індивідуальність. По-друге, складання діалогів, міркувань, організація дискусій, обговорення проблемних ситуацій на заняттях з домашнього читання – усе це позитивно позначається на активності студента, на розвитку його здібностей,

якостей, умінь, на формуванні світогляду, на становленні його як особистості. А на заняттях з педагогіки творчість розвивається у процесі розв'язання педагогічних завдань, до яких педагог повинен підходити творчо. Аргументом на користь занять з педагогіки студентами було підкреслено, що вони дають можливість виявити і відчувати себе в ролі вчителя при розв'язанні педагогічних задач, при інсценуванні проблемних ситуацій. Заслуговує на увагу той факт, що, незважаючи на складність завдань, студенти воліють самотійно розробляти, готувати і проводити різні заходи, сценарії свят, ігор, ток-шоу. Такі засоби навчання створюють атмосферу невимушеності, в результаті чого кожен отримує можливість сформулювати та висловити свою точку зору, виявити творчість. “Мій творчий потенціал найбільш розкривається на заняттях з педагогіки. Викладачі кафедри педагогіки та психології ставляться до студентів як до рівних. Методика викладання побудована на вільному діалозі між студентом і викладачем.” (Оксана М, II курс, ХДУ)

Третій етап експерименту мав своїм завданням: а) оцінити фактичний рівень сформованості творчого потенціалу студентів на основі адаптованого тесту; б) встановити відношення студентів до професії педагога, виявити відсоткову кількість студентів, які хотіли б спробувати себе в педагогічній діяльності.

Для реалізації першого завдання нами було розроблено тест на матеріалі праці В.Т.Риндак, А.В.Московіної “Личность. Творчество. Развитие”. Ми запропонували студентам 18 питань, відповіді на які повинні були підтвердити або заперечити точність визначення рівня власного творчого потенціалу. Результати тестування засвідчили перевагу середнього та низького рівнів сформованості творчого потенціалу респондентів (I-II курси: середній – 68,5 %, низький – 65,2%).

Для виявлення ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності (друге завдання) ми встановили відсоткову кількість студентів, які хотіли б

спробувати себе в реальних педагогічних умовах. Відповіді респондентів на запитання анкети “Чи уявляли Ви себе колись в ролі вчителя?” та “Чи не маєте Ви бажання спробувати себе в якості вчителя в реальних професійних умовах?” дозволили зробити наступні висновки: із усього числа респондентів 74,5% студентів хоч колись уявляли себе в ролі вчителя, намагалися випробувати свої педагогічні здібності, але лише 34,5 % з респондентів мають бажання спробувати свої професійні здібності в реальних умовах перед аудиторією. Питання “Ким ви бажаєте працювати після закінчення університету?” встановило переважну більшість студентів (85%), які не пов’язують своє професійне життя з викладацькою діяльністю. А 65,2% студентів виражають негативне відношення до можливості спробувати себе в якості вчителя. Вони аргументують своє відмовлення психологічною неготовністю до роботи перед аудиторією, незнанням основ методики викладання, побоюванням складнощів у підготовці до заняття, небажанням працювати в педагогічній сфері. Крім того, при аналізі результатів анкетування привернув увагу той факт, що бажання спробувати себе в ролі вчителя в більшій мірі пов’язано з визначенням своїх відчуттів у процесі впливу на учнів, і лише потім студентів цікавили результати їхньої професійної діяльності.

Висновки. Отже, на першому етапі експерименту ми з’ясували, що більшість студентів (I курс – 71,7%, II курс – 66,1%), що вивчають іноземні мови як фахові, мають, за визначенням викладачів, недостатній рівень сформованості творчих здібностей. Спрямованість студентів на виконання творчих завдань ситуативна і залежить від стійких стимулів (мотивів). Це стало причиною того, що на I-II курсах творчі завдання використовуються викладачами (85,25%) здебільшого на заключному етапі вивчення теми, що пояснюється несформованістю мовленнєвих (граматичних і лексичних) знань та умінь студентів молодших курсів. На підставі цього студентам пропонуються у більшості випадків однотипні творчі види завдань, спрямовані насамперед на розвиток мовних і мовленнєвих здібностей. Методика

проведення практичних мовних занять включає студентів у професійну діяльність лише частково.

Другий етап експерименту виявив розбіжність оцінки рівнів сформованості творчих здібностей (за визначеннями викладачів) і якостей майбутніх фахівців (за визначенням студентів). Дещо завищена самооцінка студентами власних творчих якостей як складової творчого потенціалу пояснюється, по-перше, тим, що їхня позааудиторна діяльність на відміну від навчальної має нерідко творчий характер; по-друге, розуміння студентами сутності педагогічного творчого потенціалу є неглибоким; по-третє, його розвиток відбувається також непослідовно і з боку викладачів.

Для подолання цієї проблеми необхідно звернути увагу на засоби посилення мотивації ініціативної творчої діяльності, серед яких самостійне проведення фрагментів занять, за визначенням студентів, посідає перше місце. Організація вільного спілкування на предмет сучасних актуальних проблем, інсценівки професійних ситуацій, проведення самостійних досліджень актуальних сучасних проблем, на думку респондентів, значно посилить їх спрямованість на професійну творчість.

Результати експерименту підтвердили дані численних досліджень про те, що методика викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах орієнтує студентів молодших курсів на виховну та викладацьку творчу діяльність значно слабкіше, ніж на наукові знання з обраної спеціальності. У результаті цього формування творчих здібностей, якостей, умінь, навичок здійснюється на практичних мовних заняттях тільки частково, що певною мірою гальмує процес становлення творчо розвинутої особистості майбутнього педагога.

Література

1. Бігіч О.Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: Монографія.– К.: Вид. Центр КНЛУ, 2004.– 278 с.

2. Голобородько Є.П. Окремі сучасні складові професіоналізму викладача вищої школи // Професіоналізм викладача вищої школи: Освітні технології: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Миколаїв, 2004. – С.38-43.
3. Засєкіна В.О. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови. Автореф. Дис. канд. псих. наук: 19.00.07.– К., 2000.–19 с.
4. Національна доктрина розвитку України у ХХІ столітті. – К., 2002.– 16с.
5. Лазарєв М.О. Основи педагогічної творчості: Навч. пос. для пед. ін-тів. “Мрія ЛТД”, 1995. – 212с.
6. Рындак В.Т., Московина А.В. Личность. Творчество. Развитие.– М.: «Педагогический вестник», 2001.– 386 с.
7. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. – К.: Книжкове видавн. “Каравела”, 1998. – 152 с.
8. Скаткин М.И. Профессиональные способности педагога: Учебн. пос. М.:Флинта, 1995,-365с.

Статья посвящена проблемам формирования творческого потенциала будущих учителей иностранных языков. Автором дается детальный анализ эксперимента, проведенного для определения причин низкого уровня творческих способностей студентов младших курсов, их неготовности к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: творческий потенциал, критерии творческих способностей, профессиональная направленность, интерактивные формы работы.

Відомості про автора:

Хмельковська Світлана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент Херсонського державного університету, Інституту іноземної філології, кафедри німецької мови.

Херсон, Тарле 14, корп.2, кв.20

Тел. дом. (0552) 372951

Тел. моб. 8 050 182 80 71